

Evoluutiososiologiaa, politologiaa ja kriminologiaa

Helsingin yliopiston sosiologian tutkintovaatimukset 1930-luvulla

1800-luvulla monet identiteettiään etsivät uudet tieteet, kuten antropologia, sosiologia ja kulttuurihistoria, ottivat tutkimuskohteekseen inhimillisen kulttuurin. Vaikka kulttuuria tutkivien tieteiden kehitys oli kansainvälinen ilmiö, oli kansallisissa tutkimustraditioissa eroavaisuuksia. Woodruff D. Smith (1991, 3) on huomauttanut kunkin maan erityisen intellektuaalisen kulttuurin julkisen kontekstin vaikuttaneen tieteiden kehityksiin eri maissa.

Viimeaikoina erityisesti eurooppalaisen antropologian kansalliset erityispiirteet ovat olleet ahkeran tutkimuksen kohteena (Ranzmaier 2011, 1). Suomalaisen antropologian ja yhteiskuntatieteen historiaa on tutkittu, mutta paljon on vielä tutkittavaa. Alan oppihistoria avautuu moniin suuntiin. Suomalaiset tutkijat olivat, kuten Juhani Ihanus korostaa, moninaisesti kietoutuneita kansainvälisiin yhteyksiin (Ihanus 1990, 19). Tämä kirjoitus raottaa yhdeltä pieneltä suunnalta suomalaisen yhteiskuntatieteen, sosiologian, historiaa, sen kansallisia erityispiirteitä sekä kansainvälisiä yhteyksiä. Kirjoitus vastaa yhteen väitöstutkimukseni kysymyksistä: millaista oli yliopistoon insti-

tutionalisoitunut sosiologia Helsingissä 1930-luvulla? Aate- ja oppihistorian alaan kuuluvassa väitöstutkimuksessani tutkin sosiologian professori Gunnar Landtmanin (1878–1940) sosiologina ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Tutkimuksessani käsittelem Landtmanin kautta sosiologisen tiedon tulemistä osaksi Helsingin yliopiston tutkintoja ja laajemmin brittiläisen evoluutiososiologian tulemistä osaksi suomalaista yhteiskuntatiedettä ja yhteiskunnallista keskustelua.

Suomalainen evoluutiososiologia

Suomessa uudet kulttuuria ja yhteiskuntaa tutkivat tieteenalat nostivat päätään 1800-luvun taitteessa ja 1900-luvun alussa. Yksi näistä oli Englannista Edvard Westermarckin (1862–1939) johdolla vaikutteita hakenut evolutiionistinen sosiologia. Evoluutiososiologit etsivät vertailevalla metodilla erilaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden alkuperiä. Lähtienä heillä oli paljolti etnologiset aineistot. Keijo Rahkonen (1973) on jakanut suomalaisen yhteiskuntatieteen ”byrokraattiseksi” ja ”akateemiseksi”. Edelliseen kuului niin sanottu kameraalitie-

de sekä ”pehmeä” survey, jälkimmäiseen westermarckilainen tutkimus. 1900-luvun alun tieteissä kahtiajako on parhaiten nähtävissä. (Rahkonen 1973, 6.) Sosiologian professoriksi Helsingin yliopistoon vuonna 1927 nimitetty Landtman teki vähän samantyyppistä jakoa, vaikka antoikin tilaa sosiaalipoliittiselle tutkimukselle. Landtman korosti, että sosiologiaa, joka periaatteessa sisälsi koko yhteiskuntaopin, ei voi rajoittaa vain nykyisen yhteiskunnan tutkimiseen, jolloin sosiologia keskittyisi vain sosiaalipoliittisiin ja sosiaalihygieenisiin kysymyksiin. (Landtman 1918, 4.)

Rahkonen jaon toisella puolella oli saksalaisesta tutkimuksesta vaikutteita saanut konkreettinen (”byrokraattinen”) sosiaalitutkimus, joka käsitti sosiaalitaloustieteen tutkimuksen sekä sosiaalipoliittikan. Molemmat olivat läheisessä yhteydessä valtioon ja sosiaalireformeihin. Myös sosiaalihistorialla oli yhtymäkohtia konkreettiseen sosiaalitutkimukseen. Konkreettisen sosiaalitutkimuksen kohteena oli oman ajan yhteiskunta ongelmien ja ilmiöiden. Risto Alapuron ja Matti Alestalon (1992, 77–78) mukaan se oli tutkimustavoiltaan ja kysymyksenasetteluil-

taan varsin kaukana ”akateemisesta” sosiologiasta.

Sosiologia oli osa yliopiston opetusaineita Helsingissä Westermarckin dosentuurista eli vuodesta 1890 alkaen. Westermarckin jälkeen oppiaineella oli kaksi dosenttia: Landtman, joka toimi dosenttina vuodet 1910–1927, ja Rudolf Holsti (1881–1945), joka oli dosenttina vuosina 1913–1923. Kaukaisiin kulttuureihin, yhteiskunnallisten ilmiöiden kehitykseen ja yleisinhimillisiin kysymyksiin keskittynyt brittiläinen evoluutiososiologia nousi tutkintoaineeksi Helsingin yliopistossa Landtmanin professuurin myötä kansallismielisellä 1930-luvulla. Tällöin Westermarck oli jo jättänyt Helsingin ja siirtynyt Åbo Akademin professoriksi (1918). Helsingissä evolutionistinen yhteiskuntatiede jäi käytännöllisen filosofian professorina Westermarckia seuranneen Rafael Karstenin (1879–1956) sekä sosiologian henkilökohtainen ylimääräinen professori Landtmanin harteille. (Allardt, Alapuro & Alestalo 1992, 15, 56, 58–64.)

Westermarckilaisen sosiologian historia Helsingin yliopistossa erityisesti 1920- ja 1930-luvuilla on jäänyt oppihistoriassa vähälle huomiolle. Sen merkityksen on nähty lähes kadonneen maailmansotien välisenä aikana (Allardt 2009, 214). Kirsti Lempiäinen (2003) on rajannut Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoja analysoivan tutkimuksensa vuosiin 1946–2000, eikä hän huomioi Landtmanin ajan sosiologian tutkintovaatimuksia. Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia* sosiologian mainitaan tulleen osaksi Helsingin yliopiston tutkintovaatimuksia, mutta aihetta ei

laajemmin käsitellä (Allardt, Alapuro & Alestalo 1992, 15). Valtiotieteellisen tiedekunnan perustamista selvittänyt Heli Vainio-Rahikainen (1976, 68) mainitsee sosiologiaan kuuluneen käytännöllisen filosofian professuurin vuodesta 1906 alkaen, jolloin Edvard Westermarck nimitettiin oppituolin haltijaksi. Käytännöllisen filosofian tutkintovaatimuksia voikin perustellusti pitää osin myös evoluutiososiologisina. Vainio-Rahikainen mainitsee Landtmanin professuurin, mutta ei tutkintovaatimuksia. Vainio-Rahikaisen mukaan ensimmäiset sosiologian tutkintovaatimukset laati sosiaalipolitiikan professoriksi vuonna 1946 nimitetty Heikki Waris (1901–1898). (Emt., 83.)

Westermarckilaista tutkimusta voisi kutsua myös antropologiaksi tai sosiaaliantropologiaksi, mutta nimitän sitä sosiologiaksi, koska sillä nimellä Landtmanin määrittämä tiede tunnettiin Suomessa. Tässä kirjoituksessa esittelen 1930-luvun sosiologian tutkintovaatimuksia Helsingin yliopistossa. Selvittämällä tutkintovaatimuksia saa 1930-luvun sosiologiasta monipuolisemman kuvan kuin keskittymällä vain sosiologien, esimerkiksi Landtmanin, tutkimuksiin.

Tutkimalla tutkintovaatimuksia selviää, millaista oli Helsingin yliopiston varhainen sosiologia. Helsingin yliopiston varhaiset sosiologit olivat tutkimusotteeltaan paljolti evoluutiososiologeja, mutta olivatko evoluutiososiologin määrittämät sosiologian opintovaatimukset myös evoluutiososiologiaa? Keskittyikö Landtmanin professuurikauden sosiologia pelkästään primitiivisiin kansoihin, kuten Elina Haavio-Mannila

(1992, 61) on esittänyt, vai millaisen kuvan 1930-luvun opiskelijat saivat sosiologiasta? Oliko Rahkosen esittämä jako suomalaisesta yhteiskuntatieteestä aivan niin jyrkkä, vai lähenikö se Landtmanin omaa sosiologian määritelmää, joka antoi tilaa laajasti koko yhteiskuntatieteelle, myös sosiaalipolitiikalle, ja joka ei välttämättä ollut jyrkän ”akateemista”?

Aluksi pohdin hieman tutkintovaatimusten tutkimista. Sen jälkeen analysoin, miten aikalaiset määrittivät sosiologian paikan yliopiston muiden oppiaineiden joukossa? Esittelen lyhyesti professorin valintaan liittyneitä seikkoja, ja lopuksi käyn läpi sosiologian tutkintovaatimuksia. Millaisia teoksia valittiin opiskelijoiden luettavaksi ja miksi? Miten tutkintovaatimukset määrittäneen professorin näkemykset ja kiinnostuksen kohteet vaikuttivat teosten valintoihin? Millaista siis oli 1930-luvun sosiologian opiskelijoiden oppima sosiologia?

Sosiologisen tiedon sosiologia – miksi tutkia tutkintovaatimuksia?

Sosiologit ovat yhteiskunnallisen tiedon asiantuntijoita. Sosiologian tutkintovaatimuksiin kuuluvien teosten analysointi valottaa kunkin ajan keskeistä yhteiskunnallista tietoa. Lempiäinen (2003) on tutkinut yliopistollisten sosiologian kurssikirjojen tiedon sosiologiaa. Lempiäisen mukaan on hyvin todennäköistä, että tutkintovaatimuksiin valitaan kulloisenakin aikana tärkeänä pidetty sosiologinen tieto. Tätä tietoa ei nuori opiskelija ole yleensä valmis kyseenalaistamaan, vaan se on hänelle yliopistosta, korkeimman

oppineisuuden paikasta annettua. Lempiäisen mukaan:

Yhteiskunnallisen tiedon luojana sosiologia tuottaa jäsenyksiä ja käsitteitä yhteiskunnallisiin käytäntöihin. Näitä jäsenyksiä ja käsitteitä omaksutaan opiskeluaikana. Etenkin perusopinnoissa opiskelija on harvoin ”valmis” vastustamaan hänelle esitettyä tietoa. (Lempiäinen 2003, 12.)

Lempiäisen mukaan opiskelijan oma tulkinta yhteiskunnan ilmiöistä saattaa poiketa tutkintoon kuuluvissa kirjoissa esitetystä. Tästä huolimatta opiskelija voi tentissä toistaa sanatarkasti kirjasta luetun. (Lempiäinen 2003, 12).

Tutkintovaatimuksiin kuuluvat kirjat ovat asiantuntijoiden valitsemia ja edustavat legitiimiä asiantuntijatietoa. Yliopistollinen sosiologia on Lempiäisen (2003, 12) mukaan institutionalisoitu tieteelliseksi ja siten myös korkeimman tason tiedoksi yhteiskunnassa. 1930-luvun sosiologia oli henkilökohtaisen professorin varassa. Henkilökohtainen professuuri ei taannut oppiaineelle jatkuvuutta, mutta se toi oppiaineelle ”tukevuutta” ja ”syvyyttä” (Klinge & Leikola 1990, 376). Se teki siitä oppiaineen. 1930-luvun sosiologian opiskelija tuskin pohti professorin statusta. Hänelle sosiologia oli osa yliopistollista tietoa.

Valtio-, yhteiskunta- vai kansatiedettä – sosiologian paikka?

Mihin sosiologista oppia tarvittiin 1930-luvulla? Uuden oppiaineen paikka Historiallis-kielitetieteellisen osaston oppiaineiden joukossa ei ollut aivan selvä. Oppiaineella ei

ollut pitkiä perinteitä kuten filsofiolla, sen ala ei ollut yhtä selvä kuin latinan kielen, eikä sen ylioppilaille tulevaa uraa varten antama pätevyyskään ollut yksiselitteinen. Suomalaisten sosiologien mallimaassa Englannissa Martin White, joka lahjoitti muun muassa Westermarckin Lontoon professuuriin (1907), näki sosiologian tarpeellisenä kansanedustajien koulutuksessa (Ginsberg 1982, 4). Sosiologia oli 1900-luvun alun Englannissa uusi oppiaine, ja siihen liittyi paljon odotuksia. (Landtman 1929, 114) Suomessa oppiala tuli osaksi tutkintoja vasta vuonna 1928, ja silloin myös muunlaiset yhteiskuntatieteet, olivat Helsingissä tutkintoaineina. 1930-luvun tutkintovaatimuksissa oli muun muassa yleinen valtio-oppi, finanssioppi sekä kansantaloustiede. Suomessa ei ollut Whiten kaltaisia ylhäältä päin sosiologiaa puolustavia henkilöitä, vaan Suomessa evoluutiososiologia sai kannuksensa enemmän tieteentekijöiden, erityisesti Westermarckin, laajan kansainvälisen arvostuksen myötä.

Kirjanen *Ohjeita Historiallis-kielitetieteellisessä osastossa opiskeleville* selvitti ylioppilaille opiskeluun liittyviä käytännön seikkoja ja selvensi myös tulevia uramahdollisuuksia sekä niihin sopivia aineyhdistelmiä. Sosiologian paikka ei ollut aivan yksiselitteinen. Vuonna 1934 ilmestyneen *Ohjeiden* painoksessa sosiologia mainittiin osana valtiotieteitä. Valtiotieteellinen opintokokonaisuus antoi valmiuksia muiden muassa diplomaateille ja sanomalehtimiehille. Sopiviksi pääaineiksi suositeltiin kansantaloustiedettä, yleistä valtio-oppia ja finanssioppia. Pääainetta täydentäviksi op-

piaineiksi suositeltiin sosiologiaa, käytännöllistä filosofiaa sekä historia-aineita. Sosiologia nähtiin tukevana oppiaineena myös opettajan uraa suunniteleville. Historian opettajaksi tähtäävä opiskelija saattoi hankkia yhteiskuntaopin opettajan pätevyyttä opiskelemalla muun muassa sosiologiaa (Tietoa Helsingin yliopistoon aikoville 1933, vihko 7, Historian ja valtiotieteen opinnot). Näin 1930-luvun sosiologinen tieto ulottui myös koulumaailmaan ja sai sitä kautta toisenlaista vaikuttavuutta. 1930-luvulla saatu sosiologinen tieto jalkautui yhteiskunnan eri kolkkiin.

Ylimääräinen henkilökohtainen sosiologian professori Gunnar Landtman

Suomen itsenäistymisen jälkeen yliopiston opetusohjelmaa uudistettiin. Uudenlainen maailma tarvitsi uusia oppiaineita. Oppiainemuutoksissa on nähtävissä tasavallan kulttuuriset ja valtiolliset tarpeet, nuoren tasavallan keskeiseksi määrittämä tieto. Vakinaisen professorin saivat muun muassa suomalais-ugrilainen kansatiede, Suomen ja Pohjoismaiden arkeologia, kotimainen kirjallisuus, finanssioppi ja yleinen valtio-oppi. Venäjän kielen professuuri lakkautettiin, ja Venäjän historian professuuri muutettiin yleisen historian professuuriksi. (Klinge & Leikola 1990, 351.)

1920-luvulla yliopistossa ta-pahtuneissa muutoksissa myös sosiologia sai ensimmäisen professuurin. Eduskunnan budjettiin varaamalla varoilla perustettiin Historiallis-kielitetieteelliseen osastoon kolme uutta ylimääräistä professuuria. Perusteena yli-

määräisille professoreille oli dosenttien tieteelliset ansiot ja yliopetuksen tarpeet. Käytännössä äänestyksessä arvioitiin lähinnä kunkin dosentin henkilökohtaista pätevyyttä (virantäyttöön liittyvistä keskusteluista esim. Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 2.5.1925, HYKA).

Westermarckin perintönä käytännöllinen filosofia sisälsi paljon sosiologisia aineksia, ja siten sosiologian yliopetuksen tarve olisi ollut kyseenalaistettavissa. Sosiologian ja käytännöllisen filosofian läheisyyttä kuvaa myös se, että niitä ei saanut sisällyttää samaan tutkintoon (Ohjeita Historiallis-kielitieteellisessä osastossa opiskeleville 1934). Konsistorin äänestyksessä sosiologian dosentti Landtman ylsi jaetulle toiselle sijalle yhdessä eteläromaanisten kielten dosentin Oiva Tallgrenin kanssa, ja Landtman nimitettiin henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi sosiologian professoriksi vuonna 1927 (Suuren konsistorin pöytäkirja 2.3.1927, HYKA). Rahkosen (1976, 6) ”akateemiseksi” kuvaama sosiologia nousi tutkintoaineeksi, vaikka sen tiedonintressi ei välttämättä vastannut ”byrokraattisen”, konkreettisen sosiaalitutkimuksen tavoin valtiollis-kulttuurisia tarpeita.

Helsingin yliopiston vuoden 1924 statuuttien mukaan henkilökohtaiseksi ylimääräiseksi professoriksi voitiin valita yliopiston opettaja, ”joka on kunnostautunut julkaisemalla eteviä tieteellisiä teoksia ja harjoittamalla menestyksellistä opettajan tointa” (ks. Statuutit 1924, professoreista erityisesti § 38). Landtman oli toiminut dosenttina jo vuodesta 1910 ja oli arvostettu tutkija yliopistossa. Uusi-Papua-Guineaan suun-

tautuneella tutkimusmatkallaan ja 1926 julkaistulla monografiallaan *The Kiwai Papuans of British New Guinea* Landtman oli saavuttanut myös kansainvälistä mainetta.

Sosiologia osana tutkintoja

Professuurin myötä sosiologiasta tuli oppiaine Helsingin yliopistossa. Keväällä 1928 Historiallis-kielitieteellinen osasto hyväksyi sosiologian osaksi filosofian maisteri V.W. Forsblomin lisensiaattitutkintoa ja päätti samalla antaa Landtmanille tehtäväksi sosiologian opintovaatimusten laatimisen. (Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 21.4.1928.) Landtman jätti näkemyksensä tutkintovaatimuksista Historiallis-kielitieteellisen osaston käsiteltäväksi saman vuoden lopulla. Asia jätettiin kokouksessa vielä pöydälle, mutta vaatimukset olivat kaikkien luettavissa ja ne jätettiin myös pöytäkirjan liitteeksi. (Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 24.11.1928 HYKA.) Jo seuraavassa kokouksessa vaatimukset hyväksyttiin sellaisenaan (Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 8.12.1928). Seuraavat painetut Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset ilmestyivät vasta vuonna 1931. Silloin sosiologia oli oppiaineena oppiaineiden joukossa.

Tutkintovaatimusten hyväksymisen jälkeen voidaan perustellusti sanoa sosiologian institutionisoituneen osaksi Helsingin yliopistoa. Sen tuottama tieto oli näin legitiimiä yliopistollista tietoa myös Suomessa, varsin kaukana alan keskuksista Englannissa. Ensimmäinen sosiologian kandidaatin tutkintoonsa sisällyttänyt ylioppilas oli Pekka Kollini,

joka erikseen anoi tätä oikeutta helmikuussa 1929 (Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 23.2.1929). Seuraavana vuonna sosiologia sisältyi kuuden filosofian kandidaatiksi valmistuneen tutkintoon. Tuona vuonna Historiallis-kielitieteellisestä osastosta valmistui yhteensä 104 filosofian kandidaattia. Uusi oppiaine ei heti vetänyt opiskelijoita puoleensa. Sosiologiaa opiskelleista kaksi suoritti korkeimman arvosanan, laudaturin. Heitä voi pitää sosiologian pääaine-opiskelijoina. (Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelot, HYKA.)

Sosiologian suosio oppiaineena kasvoi 1930-luvun kuluessa. Lukuvuonna 1932–1933 sosiologia sisältyi 21:n filosofian kandidaatin tutkintoon. Vuonna 1936 vastaava luku oli jo 92 eli yli puolet 178:sta kandidaatin tutkinnon suorittaneista opiskeli sosiologiaa. Sosiologiaa opiskelleista 35 suoritti ”laudaturin”, minkä vuoksi heitä voi pitää pääaineopiskelijoina. (Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelot, HYKA.)

Vertailun vuoksi todettakoon, että vuonna 1936 valmistuneista tutkintoonsa sisällytti käytännöllistä filosofiaa 27 kandidaattia ja yleistä valtio-oppia 37 kandidaattia (Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelot, HYKA). Sosiologia oli yksi osaston suosituimmista oppiaineista. Suosiota ei vähentänyt se, että sosiologiaa pidettiin kielitaitovaatimusten vuoksi vaativana alana. ”Laudaturin” suorittajan oli osattava ruotsin, saksan ja englannin kieliä.

Sosiologian ensimmäiset tutkintovaatimukset

Sosiologian ensimmäisissä vaatimuksissa on nähtävissä Landtmanin oma tausta Westermarckin oppilaana ja brittiläisen vertailevan evoluutiososiologian edustajana. Landtmanin määrittämässä tutkintovaatimuksissa on samoja teoksia, joita Westermarck suositteli Lontoossa opiskelijoilleen jo vuosina 1910–1911 ja vielä 1920-luvulla (Westermarckin teossuosituksista ks. Ihanus 1990, 276).

”Approbaturin” suorittaja tentti viisisosaisen kokonaisuuden. Alimman tason vaatimukset, joita voi kutsua perusopinnoiksi, ovat merkittävät, koska ne johdattavat opiskelija sosiologiaan. Niissä on ajan sosiologia pienoiskoossa. Myöhemmissä opintojen vaiheissa perusopinnoissa saatua käsitystä syvennetään ja opiskelijalle esitetään sosiologian erikoistumisaloja. (Lempiäinen 2003, 29.)

Perusopintojen vaatimuksiin kuului muun muassa Westermarckin *A Short History of Marriage* sekä *The Origin of Moral Ideas*. Näistä ensimmäinen oli saatavilla myös ruotsinkielisenä käännöksenä ja jälkimmäinen saksannoksena. Westermarckin lisäksi ylioppilas tentti myös Landtmanin sosiologian yleisteoksen *Kulturens ursprungformer*, joka oli saatavilla myös suomeksi, tai vaihtoehtoisesti Rafael Karstenin teoksen *Naturfolkens samhällsliv* tai M.P. Nilssonin teoksen *Primitive kultur*. Mukana oli myös alan klassikko, J.G. Frazerin *The Golden Bough*, josta oli saatavilla myös ruotsinno. Ainoat teokset, joita ei voi suoranaisesti pitää brittiläisen sosiologian alaan kuuluvina, olivat W. Jeru-

salemin johdantoteos *Einführung in die Soziologie*, G. Cohnin *Ethik und Soziologie*, joka oli listalla vaihtoehtona L. Steinin teokselle *Die soziale Frage im Lichte der Philosophie*. Tutkintovaatimuksissa painotettiin näiden molempien teosten osalta erityisesti sosiologian historiaa käsitteleviä lukuja. (Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 24.11.1928 HYKA.) 1930-luvun ”sosiologia pienoiskoossa” oli otteeltaan siis vankasti evolutionistinen.

”Cum laude approbaturin” suorittaja, joka syvensi käsitystään sosiologiasta, tentti vielä evoluutiososiologiaa, muun muassa Landtmanin teoksen *Samhällklassernas uppkomst*, sekä perehtyi inhimillisen kulttuurin historiaan lukemalla H. Schurtzin *Urgesichte der Kultur*, joka oli suomennettu nimellä *Kulttuurin alkuhistoria*. Teoksen suomennosta oli kääntäjä U.T. Sirelius täydentänyt suomalais-ugrialaista kulttuuria käsittelevällä osalla. Evolutionistisesta sosiologiasta poikkeavaan sosiologiaan opiskelijat pääsivät käsiksi lukemalla F. Müller-Lyerin teoksen *Der Sinn des Lebens*, Nilssonin *Årets folkliga fester* sekä G. Aschaffengurgin *Das Verbrechen und seine Bekämpfung*, jonka rikollisuutta käsittelevä aihepiiri viesti muutamaa vuotta myöhemmin tapahtuvasta sosiologian tutkintovaatimusten suunnan muutoksista. (ks. Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 24.11.1928 HYKA.)

Englanninkielisten teosten käännökset mainittiin erikseen Landtmanin opintovaatimusedotuksessa. ”Approbaturin” ja ”Cum laude approbaturin” opinnoista olisi vielä voinut pitkälti selvitä ilman englannin kielen taitoa, joka 1930-luvulla oli yleistymässä

mutta edelleen varsin harvinaista. Suomalainen akateeminen maailma oli paljolti Saksaan kallellaan. Westermarckin aikanaan avaa- ma Englannin suunta (Landtman 1940, 5) alkoi vaikuttaa yliopistossa vähitellen. Sosiologian kannalta tätä voidaan pitää kansallisen erityispiirteenä, joka muokkasi sosiologian tutkintovaatimuksia. Opiskelijoiden kielitaito tuli huomioida. Opiskelijoiden kielitaidon lisäksi saksalaissuuntaus vaikutti myös siten, että saksalainen tutkimus oli Landtmanille tuttua. Myös Ruotsi ja sen akateeminen maailma olivat Landtmanille läheiset, mikä näkyy tutkintovaatimuksissa ruotsalaisten tutkijoiden teosten valikoitumisella mukaan.

”Laudaturin” suorittaja sai tentittäväkseen selkeästi erikoistuneempia teoksia. Valtaosa teoksista suuntautui sosiaalipsykologian suuntaan, mutta aihepiiriksi tuli myös muun muassa valtion ja kansan suhde. Lisäksi kielivaatimukset kovenivat, mutta käytännössä ranskan- ja englanninkieliset teokset olivat edelleen korvattavissa ruotsin- tai saksankielisillä. Luettelossa oli seuraavia teoksia: W. McDougallin *An Introduction to Social Psychology*, G. Tardenin *Etude de Psychologie Sociale*, F. Müller-Lyerin *Phasen der Kultur*, L. Levy-Brühin *Les Fonctions Mentales dans les Sociétés* ja I. Seipelin *Nation und Staat*. (Ks. Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirja 24.11.1928 HYKA.)

Sosiologian landtmanlaistuminen 1930-luvulla

1930-luvun kuluessa ”approbaturin” opinnot eivät paljolti muuttuneet. Esimerkiksi vuonna 1937

”*approbatur*” säilyi pääosin westermarckiaanien hallitsemana. Luettavana oli Westermarckin, Landtmanin ja Karstenin teoksia. Uutena oli kansantaloustieteilijä Gustav Casselin teos *Socialpolitik*, jota voi pitää muutoksena tutkintovaatimuksissa ja lievänä siirtymisenä lähemmäs konkreettista sosiaalitutkimusta. Myös ”*cum laude approbatur*issa” oli vielä samoja teoksia kuin ensimmäisissä vaatimuksissa. Brittiläisen tradition teoksia olivat muun muassa J.G. Frazer *Golden Bough* ja Landtmanin *Samhällsklassernas uppkomst*. Aihepiiri laajeni entisestään lähemmäs politiikan ja oikeuden tutkimusta. Mukana oli muun muassa oikeus- ja yhteiskuntatieteeseen voimakkaasti vaikuttaneen H. Kelsenin teos *Vom Wesen und Wert der Demokratie* (Kelsenistä tiiviisti Paulson 1992) sekä edelleen G. Aschaffenburgin teos *Das Verbrechen un seine Bekämpfung*. (Ks. Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1937.) Viimeksi mainitut heijastelevat selkeästi Landtmanin omia kiinnostuksen kohteita, kuten demokrati-aa, kriminologiaa sekä laajemmin oikeuskulttuuria. Tutkintovaatimusten teoksista suuri osa löytyy myös Landtmanin vuonna 1937 julkaiseman teoksen *Det Rättas Värde* kirjallisuusluettelosta.

”*Laudaturin*” vaatimukset ovat vielä etäämmällä evolutionistisesta sosiologiasta. Laajassa ja monipuolisessa teosluettelossa mukana on vielä hieman sosiaalipsykologian alan teoksia sekä kasvavassa määrin Landtmanin omia kiinnostuksen kohteita käsitteleviä teoksia. Erikoistumisopinnoissa ylioppilas tutustui yhteiskun-

tatutkimuksen eri aloihin, kuten kriminologiaan sekä politiikan-tutkimukseen. Esimerkkeinä tutkintovaatimusten eri teemoista muun muassa valtiota käsittelevät I. Seipelin *Nation und Staat* sekä F. Hertzin *Nation und Nationalität*. Rikollisuutta käsitteleviä teoksia olivat esimerkiksi O. Kinkbergin *Aktuella kriminalitetsproblem* sekä J. Langen *Verbrechen als Schicksal*. Politologian edustajina voi pitää esimerkiksi H. Tingstenin teosta *Från parlamentarismen till diktatur* ja politologian ja sosiologian klassikoksi myöhemmin kohonnutta, rousseaulaisesta ihannedemokratiasta ja varhaisilta sosialisteilta vaikutteita ammentaneen ja ”oligarkian rautaisesta laista” tunnetun R. Michelsin teosta *Zur Soziologie des Partiewesens in der modernen Demokratie* (Michelsistä ks. Kyntäjä 1982). Erityisinä esimerkkeinä sosiologian evolutionistista suuntausta moninaisemmasta tarjonnasta voidaan esiin nostaa vielä teokset W. Sauerin *Grundlagen der Gesellsch, eine Rechts-, -staats- und Sozialphilosophien* sekä E. Durkheimin teoksen *Les Règles de la Méthode Sociologique*. (Ks. Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1937.)

Vuoden 1939 ”*approbaturin*” vaatimuksiin tuli mukaan myös Tarton yliopiston professori Eino Kuusen laaja sosiaalipolitiikan yleisesitys *Sosiaalipolitiikka* (ks. Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset 1939). Teos oli julkaistu Kansantaloudellisen yhdistyksen aloitteesta perustetussa sarjassa, jossa käsiteltiin muun muassa politiikan, tilastotieteen ja julki-

sen talouden kysymyksiä. Kuusen teos toi sosiologian tutkintovaatimuksiin vähälle huomiolle jääneen suomalaisen yhteiskunnan sekä lisäsi konkreettisen sosiaalitutkimuksen osuutta tutkintovaatimuksissa.

Allardtin näkemys westermarckilaisen sosiologian aseman vähenemisestä 1920- ja 1930-luvuilla on tavallaan nähtävissä tutkintovaatimuksissa. Alan perusteokset säilyttivät toki asemansa tutkintovaatimuksissa, erityisesti perusopinnoissa, mutta Landtman ohjasi korkeampia opintoja laajemmin sosiologisten kysymysten, oman kiinnostuksena sekä 1930-luvulla keskeisiksi nousseiden yhteiskunnallisten ja poliittisten kysymysten suuntaan. Toisaalta oppiaineena sosiologia oli 1930-luvulla vahvempi kuin aikaisemmin, koska sillä oli omat tutkintovaatimukset.

Lempiäisen (2003) ajattelua seuraten voi olettaa Landtmanin professorina päässeen määrittelemään keskeisen sosiologisen tiedon sekä ne aihealueet, jotka sosiologiassa tuli käsitellä. Tämä näkyi teosvalinnoissa. Siitä ei voida olla varmoja, allekirjoittiko Landtman kaiken mitä tutkintovaatimusten teoksessa esitettiin, mutta tietyt teokset Landtman vaatimuksiin kuitenkin valitsi. Ei liene sattumaa, että suuri osa teoksista käsittelee aiheita, joita Landtman itse käsittelee myös akateemisen tutkimuksen ulkopuolella.

Millainen toimija Landtman oli yliopiston ulkopuolella? Haavio-Mannila (1992, 61) on luonnehtinut Landtmania vasemmistoliberaaliksi ja porvarillisuuden radikaaliksi edustajaksi. Kuvaus on varsin osuva. Landtman toimi aktiivisesti yliopiston ulkopuolella

eräänlaisena akateemisena julkisena intellektuellina. Hän otti ajan kysymyksiin aktiivisesti kantaa lehtikirjoituksin ja vetoamuksin. 1920-luvun alussa hän oli mukana muun muassa kielikiistassa ja Ahvenanmaan kysymyksessä. Osin kielinäkemyksensä ja muun yhteiskunnallisen aktiivisuutensa vuoksi hänet myös sivuutettiin käytännöllisen filosofian professorin virasta vuonna 1922, vaikka hän oli hakijoista ensimmäiseksi sijoitettu. Paikan sai Westermarckin toinen oppilas Rafael Karsten. (Salomaa 2002, 73–74.)

Landtman otti 1930-luvulla enemmän kantaa kovenevien oikeistovoimien ja kansallismielisten tekemisiin. Hän oli mukana aloittamassa kuolemanrangaistusta vastustavaa kulttuuriadressia ja siitä syntyneen saanutta Ihmisoikeuksien liittoa vuonna 1934. Hän otti kantaa sananvapauden loukkauksiin ja pyrki laajemmin nostamaan Suomen eurooppalaisten oikeusvaltioiden joukkoon (Vilenius 2011, 20). Demokratiasta hän kirjoitti lehtiartikkeleita sekä pohti sitä myös evoluutiososiologian keinoin tutkimuksessaan *Samhällklassernas Uppkomst* (1916) sekä erityisesti teoksessa *The Origin of Inequality of the Social Classes* (1938).

Landtmanin määrittämä sosiologia toi omaperäisen lisän Helsingin yliopiston 1930-luvun opetusvaatimuksiin. Käytännöllisen filosofian tutkintovaatimukset sisälsivät professori Karstenin aikana sosiologiaa enemmän westermarckilaisia, uskontotieteellisiä ja sosiaalipsykologisia aineksia. Sosiologian tutkintovaatimukset lähenivät teemoiltaan politiikan tutkimusta, kriminologiaa, yleistä valtio-oppia sekä kansantaloustie-

dettä ja toisaalta ottivat pieniä askelia kohti konkreettisempaa sosiolituttimusta.

Lopuksi – landtmanlaisen sosiologian hiipuminen

Oppihistoriassa on korostettu toisen maailmansodan jälkeen tapahtunutta muutosta suomalaisessa sosiologiassa ja tuotu esiin uuden sosiologian ja varhaisen westermarckilaisen evoluutiososiologian eroja. Tutkimuksissa 1930-luvulla harjoitettu sosiologia ja erityisesti professori Landtmanin aika Helsingin yliopiston sosiologian historiassa on jäänyt vähälle huomiolle.

Landtmanin vuonna 1938 julkaisema tutkimus *The Origin of the Inequality of the Social Classes* oli vankasti evoluutiososiologinen teos ja eräänlainen Landtmanin varhaisten tutkimusteemojen kansainväliselle lukijakunnalle suunnattu kokonaisuus. Hän oli julkaissut yhteiskuntaluokista ruotsinkielisen tutkimuksen jo vuonna 1916.

Landtmanin muut tutkimusaiheet nousivat 1930-luvulla enemmän esiin. Hän oli tutkinut esimerkiksi ruotsinkielistä kansaperinnettä. Sen lisäksi hän suuntasi katseensa enemmän oikeuskulttuuriin ja yhteiskunnassa polttaneisiin kysymyksiin, kuten ääri-nationalismiin ja kuolemanrangaistukseen, joka nousi keskusteluun 1930-luvun puolivälissä, sekä demokratian tilaan. Hänelle aihepiirit eivät olleet täysin uusia. Landtman oli käsitellyt aiheita jo varhaisemmissa sosiologian ja filosofian teoksissaan ja aloittanut akateemisen uransa juuri oikeustieteen parissa (Numelin 1965, 5). Landtmanin omat kiinnos-

tukset kohteet, joita hän käsitteli lehtikirjoituksissaan, ovat selkeästi nähtävissä myös tutkintovaatimuksissa, joita ei voi pitää täysin evoluutiososiologisina, vaikka sen varaan sosiologian perustukset valettiin. Helsingin yliopiston sosiologian opiskelijat saivat Landtmanin aikana varsin monipuolisen kuvan sosiologiasta.

Landtmanin professorikauden sosiologia olisi voinut ehtiä kasvattaa akateemisen sukupolven, mutta Landtmanin äkillinen kuolema vuonna 1940 heikensi henkilökohtaisen professorin varassa olleen sosiologian asemaa, ja sota-vuodet vaikeuttivat monien yliopilaiden akateemisia pyrkimyksiä. Esimerkiksi toukokuussa 1939 kandidaatiksi valmistunut, viimeisenä westermarckiaanina pidetty (esim. Susiluoto 1994, 187) Arne Runeberg (1912–1979), väitteli tohtoriksi vasta vuonna 1947. Hän oli suorittanut sosiologian ”laudaturin” Landtmanin aikana ja suunnitellut väitöskirjan tekemistä jo kandidaattivaiheessa. Runebergin väittelässä uudenvainen, westermarckilaisen sosiologian korvaava sosiologia oli tulossa Helsingin yliopistoon. Timo Saarniemi (2003, 19) on kuvannut Runebergin väitöskirjaa viimeiseksi westermarckilaisen sosiologian tutkimukseksi Helsingissä. Runebergin teoksen ilmestyessä Westermarck ja Landtman olivat jo kuolleet ja Karsten jäänyt eläkkeelle professorin virasta.

Helsingin yliopiston sosiologiassa ja sosiologian tutkintovaatimuksissa käännettiin uusi lehti, kun sosiaalipolitiikan professoriksi nimitetty Heikki Waris laati sosiologialle uudet tutkintovaatimukset vuonna 1946. Sitä ennen 1940-luvun alun tutkinto-

vaatimuksissa oli vielä Landtmanin valikoimat teokset (Opintoja ja tutkintoja koskevat määräykset 1942). Ylimääräisen henkilökohdaisen professuurin varassa ollut sosiologia sai vakituisen professorin kaksi vuotta myöhemmin, kun vuonna 1948 kriminologian ja tilastotieteen dosentti Veli Verkko nimitettiin sosiologian professoriksi. Yhteiskuntatieteiden asema parani myös vuonna 1945 perustetun Valtiotieteellisen tiedekunnan myötä. Uuteen tiedekuntaan sijoitettiin myös sosiologia. Uudella professorilla oli omat näkemyksensä tutkintovaatimuksiin soveltuvi- ta teoksista, ja uudet henkilöt määrittivät sosiologian opinnot ja legitiimin tiedon. Viimeisestä westermarckiaanista, Arne Runebergista, tuli sosiaaliantropologian apulaisprofessori vuonna 1971.

Jouni Ahmajärvi

Aineisto

Konsistorin pöytäkirjat. Helsingin yliopiston keskusarkisto. HYKA.

Historialliskielitieteellisen osaston pöytäkirjat. Helsingin yliopiston keskusarkisto. HYKA.

Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelot, Helsingin yliopiston keskusarkisto. HYKA.

Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset. Akateeminen kirjakauppa, Helsinki 1937.

Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimukset. Suomalainen kirjakauppa, Helsinki 1939.

Ohjeita Historiallis-kielitieteelli-

sessä osastossa opiskeleville, Suomalainen kirjakauppa, Helsinki 1934.

Opintoja ja tutkintoja koskevat määräykset 1942. Suomalainen kirjakauppa, Helsinki 1942.

Tietoa Helsingin yliopistoon aikoville. Vihko 7. Historian ja valtiotieteen opinnot. Akateeminen kirjakauppa, Helsinki.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1992) Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Alapuro, Risto, Alestalo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.) Suomalaisen sosiologian historia. WSOY, Juva, 77–148.

Allardt, Erik (2009) Political Science and Sociology. Teoksessa Tommila, Päiviö & Korppi-Tommola, Aura (toim.) Research in Finland – A History. Gaudeamus, Helsinki 2009, 213–219.

Allardt, Erik, Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1992) Suomalaisen sosiologian historiasta. Teoksessa Alapuro, Risto, Alestalo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.) Suomalaisen sosiologian historia. WSOY, Juva, 13–25.

Ginsberg, Morris (1982) The Life and Work of Edward Westermarck. Teoksessa Stroup, Timothy (toim.) Edward Westermarck: Essays on His Life and Works. The Philosophical Society of Finland, Helsinki, 1982, 1–23.

Haavio-Mannila, Elina (1992) Etnologia ja sosiaaliantropologia. Teoksessa Teoksessa Alapuro, Risto, Alestalo, Matti & Haavio-Mannila, Elina (toim.) Suomalaisen sosiologian historia. WSOY, Juva, 27–75

Ihanus, Juhani (1990) Kadonneet alkuperät. Edward Westermarckin sosiopsykologinen

ajattelu. Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja, Jyväskylä.

Klinge, Matti & Leikola, Anto (1990) 'Opettajat ja virkamiehet', teoksessa Knapas, Rainer (toim.) *Helsingin yliopisto 1640–1990 3. osa. Helsingin yliopisto 1917–1990*. Otava, Helsinki.

Kyntäjä, Timo (1982) Alkusanat: Robert Michels ja oligarkiateoria. Teoksessa Michels, Robert: Puoluelaitos nykyajan demokratiassa. WSOY, Porvoo.

Landtman, Gunnar (1918) *Kulturens ursprungsformer*. Holger Schildts förlag, Helsinki.

Landtman, Gunnar (1929) *Ver- taile etnologinen tutkimus*. Valvoja-aika, 113–121.

Landtman, Gunnar (1940) *Edv. Westermarck. Minnestal vid Finska Vetenskaps-Societetens sammanträde den 21 oktober 1940*. Societas Scientiarum Fennica Årsbok 19 C: 2, 3–20.

Lempiäinen, Kirsti (2003) Sosiologian sukupuoli. Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoista. Vastapaino, Tampere.

Numelin Ragnar (1965) Gunnar Landtman. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 40, 5–44.

Paulson, Stanley L. (1992) Introduction. On Kelsen's Place in Jurisprudence. Teoksessa Kelsen, H. Introduction to the Problems of Legal Theory. Clarendon Press, Oxford, xvii–xlii.

Rahkonen, Keijo (1973) Kohti "suunnittelun akatemiaa". Katsaus suomalaisen sosiologian ja sosiaalipolitiikkatieteen suhteen kehitykseen. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo: Kaksi sosiaalipoliittista esseetä. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 5, Helsinki, 1–39.

Ranzmaier, Irene (2011) *The Anthropological Society in Vienna and the Academic Establishment of Anthropology in Austria, 1870–1930*. *Histories of Anthropology Annual* vol. 7, 1–22.

Saarniemi, Timo (2003) Arne Runeberg (1912–1979) tieteen taistelulentäällä. *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia* 242, Helsinki.

Salomaa, Ilona (2002) Rafael Karsten (1879–1956) as a Finnish Scholar of Religion. *The Life and Career of a Man of Science*. Helsinki University Press, Helsinki.

Smith, Woodruff D. (1991) *Politics and the Sciences of Culture in Germany 1840–1920*. Oxford University Press, New York.

Susiluoto, Ilmari (1994) Westermarckin koulukunta kolmantena voimana eli miksi Suomessa ei syntynyt Kansallissosiologiaa ja Valtakunnan historiaa. Teoksessa Ahtiainen, Pekka, Rätty, Teuvo, Strömberg, John & Tervonen, Jukka (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi*. Hanki ja jää, Helsinki, 187–215.

Vainio-Rahikainen, Heli (1976) *Valtiotieteellisen tiedekunnan*

perustaminen Helsingin yliopistoon. *Sosiologian pro gradu*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Vilenius, Merja (2011) *Mieli, evoluutio ja yli-inhimilliset toimijat* Gunnar Landtmanin uskontoantropologiassa. Books on Demand, Helsinki.